

İNZİBATI İCRAATDA VƏTƏNDAŞ HÜQUQLARININ HÜQUQİ TƏSBİTİ VƏ MÜDAFİƏSİ ƏSASLARI

RÖYA MİRTALİBOVA¹

Annotasiya

Bu məqalədə inzibati orqanların fəaliyyəti çərçivəsində həyata keçirilən inzibati icraat proseslərində vətəndaşların hüquqlarının pozulması ilə bağlı mövcud problemlər sistemli şəkildə tədqiq olunur. Araşdırmanın əsas məqsədi, inzibati icraatın hüquqi çərçivəsində vətəndaşların iştirak hüququ, müdafiə imkanları və hüquqların qorunmasına yönəlik təminat mexanizmlərinin funksional səmərəliliyini qiymətləndirmək və praktik təhlillər əsasında müvafiq institusional və normativ boşluqları üzə çıxarmaqdır. Məqalədə Azərbaycan Respublikasının “İnzibati icraat haqqında” Qanunu konstitusional normalarla əlaqələndirilərək təhlil olunur, eləcə də Almaniya, Fransa və Türkiyə kimi ölkələrin inzibati prosedur modelləri ilə müqayisəli hüquqi təhlil aparılır. Qeyd olunan dövlətlərin qabaqcıl inzibati hüquq doktrinası və məhkəmə presedentləri fonunda, vətəndaş hüquqlarının daha effektiv təminatı üçün normativ yenidənqurma və tətbiqi praktikanın təkmilləşdirilməsi üzrə tövsiyələr irəli sürülür. Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, inzibati icraatın demokratik legitimliklə bağlı olan tərəfləri – şəffaflıq, hesabatlılıq və iştirak hüququ sistemli təhlilə cəlb edilməklə, bu sahədə hüquqi qeyri-müəyyənliklər və praktik uyğunsuzluqlar hüquq müdafiəsi prizmasından dəyərləndirilmişdir. Əldə olunan nəticələr inzibati orqan-vətəndaş münasibətlərinin hüquqa uyğunluq səviyyəsinin artırılmasına, eləcə də inzibati prosedurun insan hüquqları ilə uyğunlaşdırılması istiqamətində elmi və tətbiqi töhfə verməyi hədəfləyir. Tədqiqatın elmi-nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o, inzibati icraatın insan hüquqlarının gerçək təminat mexanizminə çevrilməsi baxımından vətəndaş hüquqlarının konseptual əsaslarını və hüquqi müdafiə mexanizmlərini sistemli şəkildə üzə çıxarır. Praktiki əhəmiyyəti isə ondan ibarətdir ki, vətəndaşların hüquqlarının həqiqətən təmin olunması, onların icraata effektiv cəlbi, inzibati aktların qanuniliyinə nəzarət və hüquqların pozulması hallarında müdafiə vasitələrinin tətbiqi kontekstində yeni institusional yanaşmalar təklif olunur.

Açar sözlər: *inzibati icraat, publik hüquq münasibətləri, hüquqi dövlət, nümayəndə, ərizəçi, maraqlı şəxs, vətəndaş, legitimlik, prinsip, hüquqi məsuliyyət.*

I. İnzibati icraatda vətəndaş hüquqlarının təminatının hüquqi əsasları

Müasir hüquqi sistemlərdə vətəndaş hüquqlarının qorunması, hüququn əsas prinsiplərindən biri kimi, dövlətin legitim fəaliyyətinin mərkəzində dayanır. Dövlət orqanlarının fəaliyyətinin hüquqi çərçivəyə uyğun təşkili və vətəndaşların hüquqlarının effektiv müdafiəsi hüququn ali məqsədlərindən sayılır. Bu baxımdan, inzibati icraatda, dövlət idarəetmə proseslərinin hüquqi tənzimlənməsi sahəsində vətəndaşlarla dövlət arasında münasibətlərin formalaşmasında və hüquqların təmin edilməsində mühüm rol oynayır. İnzibati orqanların fəaliyyətinin qanunauyğunluğu və şəffaflığı vətəndaş hüquqlarının müdafiəsini təmin edən əsas mexanizmlərdən biri kimi çıxış edir və həmin mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi hüquq sistemində davamlı maraq mövzudur.

Bu kontekstdə, vətəndaşların hüquqlarının müdafiəsi məsələsi inzibati icraatın praktiki və nəzəri aspektləri ilə sıx bağlıdır və hüquqi təminatların möhkəmləndirilməsi istiqamətində kompleks yanaşmanı tələb edir. Bu nöqtəyi-nəzərdən, vətəndaş hüquqlarının qorunmasının ümumi prinsiplərindən çıxış etməklə, inzibati icraatın hüquqi tənzimlənməsi çərçivəsində onların müdafiəsi mexanizmlərinin təhlil edilməsi, məsələnin ümumən insan hüquqlarının mühafizəsi və müdafiəsi kontekstində araşdırılması məqsədəuyğundur.

¹ Doktorant / Konstitusiyə hüququ kafedrası / Bakı Dövlət Universiteti / Daşınmaz Əmlakın Dövlət Kadastri və Reyestri publik hüquqi şəxsin 1 saylı Bakı Ərazi İdarəsi, Hüquq şöbəsi / email: royalmiriyeva@gmail.com

Müasir hüquqi dövlətin əsas prinsiplərindən biri vətəndaşların hüquq münasibətlərində subyekt kimi bərabər hüquqlu iştirakını təmin etməkdən ibarətdir. Hüquq münasibətləri dedikdə hüquq normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlər başa düşülür və bu münasibətlərdə iştirak edən şəxslər hüquq subyektləri olaraq müəyyən hüquqlara və vəzifələrə malik olurlar. Xüsusilə dövlət və vətəndaş arasında formalaşan hüquqi münasibətlər xüsusi diqqətə layiqdir, çünki burada tərəflərdən biri publik hakimiyyət daşıyıcısı olan dövlət və ya onun səlahiyyətli orqanı, digəri isə fərdi maraqlara malik olan fiziki şəxs – vətəndaşdır. Bu münasibətlərdə tərəflərin hüquqi vəziyyəti simmetrik deyildir və bu da hüquqların qorunması baxımından xüsusi tənzimləmə mexanizmlərinin mövcudluğunu zəruri edir.

Dövlətin hüquqi mahiyyəti ondan ibarətdir ki, o öz funksiyalarını həyata keçirərkən hüquqi formaya riayət etməli və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarına müdaxilə yalnız qanun çərçivəsində, legitim məqsədlərlə və proporsionallıq prinsipi əsasında baş verə bilər. Bu mənada, vətəndaşın hüquqi münasibətlərin iştirakçısı kimi rolu yalnız hüquqların faydalı alıcısı olmaqla bitmir, eyni zamanda hüquqi proseslərdə iştirak etməklə həmin hüquqların gerçək reallaşdırılmasına zəmin yaradır.

Vətəndaşlarla dövlət orqanları arasında yaranan publik hüquq münasibətləri əsasən inzibati hüquq çərçivəsində formalaşır. Bu münasibətlərdə inzibati orqanların fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi və vətəndaşların həmin fəaliyyətə müdaxilə və iştirak imkanlarının müəyyən edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Beləliklə, vətəndaşların inzibati icraatda təməl hüquqlarından biri məhz inzibati icraatda iştirak, qanunun dili ilə desək, icraata cəlb olunmaq hüququdur.

İnzibati icraat prosesi dövlətin icraedici və inzibati orqanlarının fiziki və hüquqi şəxslərlə mürəkkəb hüquqi münasibətlər qurduğu əsas mexanizmlərdən biridir. Bu münasibətlərdə vətəndaşların iştirakı yalnız onların hüquq və maraqlarının təminatı üçün deyil, həm də inzibati qərarların legitimliyinin və hüquqi dövlətin prinsiplərinin əsas təminat vasitələrindən biri kimi çıxış edir. İnzibati icraatın mahiyyəti onun hüquqi dövlət prinsiplərinə uyğun olaraq şəffaf, əsaslandırılmış və iştirakçılıq əsasında həyata keçirilməsini tələb edir. Vətəndaşların bu prosesdə iştirak hüququ, onların qərar qəbul etmə prosesinə təsir imkanını təmin etməklə, bir tərəfdən hüquqi müdafiə mexanizmlərinin səmərəliliyini artırır, digər tərəfdən isə inzibati orqanların fəaliyyətində legitimliyi gücləndirir.

Vətəndaşların inzibati icraatlarda iştirakı, hüquqi dövlət və hüququn aliliyi prinsipindən irəli gəlir. Bu iştirak, hüquqi dinlənilmə (right to be heard) prinsipinin tərkib hissəsi olmaqla, həm də “audi alteram partem” doktrinasının inzibati hüquq sahəsində tətbiqi formasını təşkil edir. İştirak hüququ vətəndaşların subyektiv hüquqları ilə yanaşı, inzibati orqanların hüquqi məsuliyyətini də formalaşdırır və inzibati qərarların hüquqi qüvvəsinin dayanıqlığını təmin edir.

Almaniya, Fransa və Avstriya kimi hüquqi sistemlərdə bu hüququn təmin olunması inzibati prosedurun ayrılmaz tərkib hissəsidir. Beləliklə, iştirak hüququ inzibati qərarların hüquqi qüvvəsinin əsas sütunlarından birinə çevrilir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası vətəndaşların idarəçilikdə iştirakını birbaşa və ya dolayısı ilə təsbit edən norma və prinsiplər ehtiva edir. Belə ki, Konstitusiyanın 57-ci maddəsində Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının dövlət orqanlarına şəxsən müraciət etmək, habelə fərdi və kollektiv yazılı müraciətlər göndərmək hüququ təsbit olunur və qeyd edilir ki, hər bir müraciətə qanunla müəyyən edilmiş qaydada və müddətlərdə yazılı cavab verilməlidir [3]. Həmçinin digər maddələrdə hüquqların müdafiəsi və müraciət etmək hüququ xüsusi vurğulanır ki, bu da inzibati prosedurlarda iştirak hüququnun konstitusion təminatı kimi qiymətləndirilə bilər.

“İnzibati icraat haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu isə bu prinsipləri konkret hüquqi çərçivəyə salaraq vətəndaşların inzibati prosedurlarda iştirakı məsələlərini daha detallı şəkildə tənzimləyir. Belə ki, 21.1-ci maddəyə əsasən, Qanunda başqa qayda nəzərdə tutulmamışdırsa, inzibati orqan inzibati icraat barədə maraqlı şəxsə və ya onun nümayəndəsinə məlumat verməli və işdə onun iştirakını təmin etməlidir. Eyni zamanda 21.2-ci maddə müəyyən edir ki, Qanunda başqa hallar nəzərdə tutulmamışdırsa, inzibati aktı qəbul etməzdən əvvəl inzibati orqan onun məzmunu, xüsusilə işin müəyyən edilmiş faktiki halları və həmin işlə bağlı nəzərdə tutulan tədbirlər haqqında maraqlı şəxslərə və ya onların nümayəndələrinə məlumat verməyə və bu barədə onların mülahizələrini dinləməyə bocludur [8].

İnzibati icraatın legitimliyi və hüquqa uyğunluğu vətəndaşların bu proseslərə birbaşa və ya dolayı yolla cəlb olunma səviyyəsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. İnzibati prosedura iştirak hüququ yalnız formal deyil, həm də substansial hüquqi institut kimi dəyərləndirilməli, idarəetmədə demokratik iştirak prinsipinin reallaşmasının əsas vasitələrindən biri kimi qəbul edilməlidir. Müasir inzibati hüquq doktrinası bu hüququ “prosedural ədalət” (procedural justice) konsepsiyası çərçivəsində şərh edərək vətəndaşların məlumatlandırılması, dinlənilmə və izahat hüququnun effektiv təmin olunmasını inzibati qərarların hüquqi qüvvəsinin legitim əsasları kimi təqdim edir.

Xarici ölkə təcrübəsi, xüsusilə Almaniya, Fransa və Niderland kimi inkişaf etmiş hüquqi sistemlərdə vətəndaşların inzibati icraatda iştirakı üçün kompleks hüquqi təminatların mövcudluğunu ortaya qoyur. Bu ölkələrdə inzibati prosedur qanunvericiliyi iştirakçının hüquqi maraqlarının qorunmasını prioritet kimi qəbul edir, bu zaman inzibati orqan qərar qəbul etməzdən öncə vətəndaşı dinləməli, ona faktiki və hüquqi arqumentlərini təqdim etmək imkanı yaratmalı və qəbul edilən qərarın əsaslandırılmasında bu iştirakın nəticələrini nəzərə almalıdır. Təcrübədə bu yanaşma inzibati qərarların daha az mübahisələndirilməsi, ictimai etimadın yüksəlməsi və dövlət-vətəndaş münasibətlərində şəffaflığın artması ilə nəticələnir [4].

Qeyd olunmalıdır ki, vətəndaşların inzibati icraata cəlb edilməsi təkcə hüquqi bir öhdəlik kimi deyil, eyni zamanda inzibati prosesin səmərəliliyinin artırılması baxımından da əhəmiyyət daşıyır. İştirak hüququnun təmin olunmaması yalnız fərdi hüquqların pozulması ilə nəticələnmir, eyni zamanda inzibati qərarların keyfiyyətinə və icraata olan ictimai legitimliyə mənfi təsir göstərir

II. İnzibati icraatda vətəndaş hüquqlarının müdafiəsi

İnzibati icraat sahəsində vətəndaş hüquqlarının pozulmasının əsas hüquqi səbəbləri çoxşaxəli və kompleks xarakter daşıyır. İlk növbədə, inzibati prosedurların institusional və normativ əsaslarının yetərincə təkmilləşdirilməməsi, habelə qanunvericilik aktlarının bəzən hüquqi və məntiqi ziddiyyətlər, qeyri-dəqiqliklər və təfsir problemləri ilə müşayiət olunması hüququn praktik tətbiqində əngəllər yaradır. Bundan əlavə, inzibati orqanların səlahiyyətlərinin aşılması, səlahiyyətlərdən sui-istifadə hallarının baş verməsi, hüquqların pozulmasına zəmin hazırlayan mühüm faktorlardandır.

Bundan əlavə, inzibati orqanların fəaliyyətində korrupsiya və qeyri-obyektivlik halları hüquqi normativlərin pozulması ilə yanaşı, hüquqi prosedurların pozulmasına, nəticədə vətəndaşların hüquqlarının kütləvi şəkildə pozulmasına gətirib çıxarır. Hüquqi tənzimləmə ilə icraatın real praktikasını arasında mövcud olan uçurum vətəndaşların öz hüquqlarını müdafiə etməsində ciddi çətinliklər yaradır və bu, hüquqi dövlət prinsipinin tam reallaşmasına maneə törədir.

Nəticə etibarilə, inzibati icraatda vətəndaş hüquqlarının pozulması hüquqi boşluqların, institutların zəifliyinin, normativ-hüquqi aktların natamamlığının və inzibati prosedurların şəffaf olmamasının nəticəsi kimi ortaya çıxır və hüquqi müdafiə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Hüquqi dövlət konsepsiyasının reallaşmasında əsas meyarlardan biri vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının inzibati münasibətlər müstəvisində effektiv qorunmasıdır. Xüsusilə dövlətin icraedici qanadını təşkil edən inzibati orqanların fəaliyyətində hüquqi təminatların mövcudluğu və tətbiqi bu qorumanın əsas sütununu təşkil edir. Vətəndaşlar inzibati münasibətlər sistemində bir qayda olaraq tabeli subyekt qismində çıxış etsələr də, onların hüquq və mənafeələrinin müdafiəsi demokratik idarəçiliyin legitimliyi baxımından zəruri və prinsiplial əhəmiyyət kəsb edir.

Qanunun üstünlüyü prinsiplial müddəası inzibati fəaliyyətdə şəffaflığın və məsuliyyətliliyin təmin olunması ilə sıx bağlıdır. Bu kontekstdə hüquqların müdafiəsi təkcə inzibati mübahisələrin məhkəmə müstəvisində həlli ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda ilkin mərhələdə, yəni inzibati icraatın həyata keçirilməsi zamanı hüquqi müdafiə vasitələrinin mövcudluğunu və tətbiq imkanlarını da əhatə edir. Burada əsas məsələ ondan ibarətdir ki, inzibati orqanların hüquq yaradıcılığı və hüquq tətbiqi fəaliyyəti vətəndaşın hüquqi statusuna toxunmadan həyata keçirilməlidir. Məhz bu səbəbdən inzibati icraat çərçivəsində vətəndaşların hüquqlarının necə təmin olunduğunun təhlili, hüquqi dövlətin real fəaliyyət göstəricisi kimi çıxış edir. Aşağıdakı hissədə bu məqsədlə inzibati icraatın hüquqi mexanizmləri çərçivəsində vətəndaşların hüquqlarının qorunması və müdafiəsinin əsas elementləri araşdırılacaqdır.

Dövlət hakimiyyəti müxtəlif ictimai münasibətlərdə təcəssüm olunur [6, s. 210]. İnzibati icraatda vətəndaş hüquqlarının müdafiəsi müasir hüquqi dövlət konsepsiyasının əsas prinsiplərindən biri olmaqla, inzibati fəaliyyətin legitimliyinin, şəffaflığının və vətəndaş məmnunluğunun təmin edilməsində həlledici rol oynayır. Dövlət orqanlarının fəaliyyətində ən başlıca prinsiplərdən biri insan hüquqlarının qorunmasıdır [1, s. 283].

Bu müstəvidə hüquqların müdafiəsi dedikdə, ilk növbədə, inzibati orqanların səlahiyyətlərini həyata keçirərkən hüquqla müəyyən edilmiş hədudlarda hərəkət etməsi, fərdin hüquq və azadlıqlarının zərurətsiz məhdudlaşdırılmaması, habelə hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə imkanını nəzərdə tutulur. İnzibati icraat prosesi ərzində vətəndaşın hüquqlarının təminatı, yalnız formal iştirakla deyil, eyni zamanda effektiv müdafiə mexanizmlərinin, o cümlədən qərarlardan əvvəl məlumatlandırılma, sənədlərə çıxış, etiraz təqdim etmə hüququ, inzibati və məhkəmə nəzarəti imkanlarının mövcudluğu ilə şərtlənir. Xalqa xidmət və insan hüquqlarına hörmət, heç şübhəsiz ki, dövlətin ali məqsədləri arasındadır. Bu tezis, Konstitusiyalarda əks olunsada, olunmasada, mübahisəsiz olaraq aksioma olaraq qəbul olunmalıdır [5, s. 183].

Azərbaycan Respublikasının “İnzibati İcraat haqqında” Qanunu vətəndaş hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı ümumi prinsipləri ehtiva etsə də, hüquqların konkret realizə formaları bir çox hallarda ya normativ olaraq aydın ifadə edilməmişdir, ya da praktikada səmərəli tətbiq olunmur. Bu baxımdan, hüququn yalnız maddi deyil, həm də prosesual aspektlərinin təmin olunması zəruridir. Digər tərəfdən, hüquqların müdafiəsi mexanizmləri fərdin hüquqi statusunu passiv obyektlikdən çıxarıb, onu aktiv hüquqi subyektə çevirir, bu isə hüquqi dövlətin əsas meyarlarından biri kimi çıxış edir [7, s. 10]. Nəticə etibarilə, inzibati icraatda vətəndaş hüquqlarının müdafiəsi yalnız hüquqi öhdəlik deyil, eyni zamanda dövlət orqanlarının legitimliyi və vətəndaş cəmiyyəti ilə qarşılıqlı etimadın əsas təminatıdır.

Vətəndaş hüquqlarının müdafiəsi digər ölkələrin inzibati icraat qanunvericiliklərində də əsas istiqamətlərdən biridir. Məsələn, Avstriya inzibati icraat sistemində vətəndaşların hüquqlarının müdafiəsi iştirak hüququnun real və effektiv şəkildə təmininə əsaslanır. Burada inzibati orqanlar qərar qəbul etməzdən öncə vətəndaşın dinlənilməsini və hüquqi mövqeyinin nəzərə alınmasını vacib şərt kimi qəbul edir. Bu yanaşma, inzibati ədalətin təminində şəffaflıq və etimad mühitinin formalaşmasına xidmət edir [2].

İnzibati icraat dövlət idarəçiliyinin əsas hüquqi formalarından biri kimi, inzibati orqanların normativ və fərdi aktlar əsasında vətəndaşlarla birbaşa hüquqi münasibətlərə daxil olduğu sahədir. Bu münasibətlərdə hüquqi bərabərlik formal olsa da, tərəflər arasında faktiki asimmetriya, xüsusilə də vətəndaşların inzibati prosedurlar barədə yetərli hüquqi məlumat və biliklərə malik olmamaları, onların hüquqlarının pozulması riskini əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Belə şəraitdə inzibati orqanların vəzifəsi təkcə inzibati funksiyaları icra etmək deyil, eyni zamanda vətəndaşların hüquqi vəziyyətini müdafiə etmək, onların hüquqlarını bilməsi və istifadə etməsi üçün zəruri şərait yaratmaqdan ibarət olmalıdır.

Müasir inzibati hüquq nəzəriyyəsi və praktikasında bu yanaşma “müdafiəedici inzibati icraat” konsepsiyası ilə ifadə olunur ki, burada inzibati orqan təkcə qərar qəbul edən subyekt deyil, həm də prosedur çərçivəsində vətəndaşın hüquq və mənafelərini tanıyan və qoruyan neytral vasitəçi rolunu daşıyır. Xüsusilə hüquqi maarifləndirmə funksiyasının həyata keçirilməsi, vətəndaşın hüquqi vəziyyətinə dair yazılı və aydın izahat verilməsi, inzibati qərarın nəticələrinin şəffaf şəkildə əsaslandırılması bu müdafiə mexanizmlərinin mühüm elementləridir.

Avropa ölkələrinin təcrübəsi, o cümlədən Avstriya, Almaniya və İsveç kimi hüquqi dövlətlərdə göstərir ki, inzibati orqanlar vətəndaşlarla ünsiyyətdə prosedur qaydaları sadələşdirərək vətəndaşın hüquqi vəziyyətini izah etməyi inzibati prosesin tərkib hissəsi kimi qəbul edir və vətəndaşa hüquqi yardım göstərmək vəzifəsini daşıyır. Bu, hüquqi formalizmi aradan qaldırmaqda yanaşı, vətəndaşların dövlət idarəçiliyinə olan inamını da artırır. Əks halda, inzibati orqanın passiv və ya öz maraqlarını qoruyan davranışı nəticəsində hüquqi bərabərlik prinsipi pozular, vətəndaşların hüquq müdafiəsi imkanları zəifləyər və nəticədə inzibati qərarların legitimliyi sual altına düşər.

Azərbaycanda mövcud inzibati icraat modeli formal hüquqların tanınmasına baxmayaraq, onların real həyata keçirilməsi ilə bağlı praktiki çətinliklər mövcuddur. Vətəndaşlar çox zaman inzibati prosesə cəlb olunduqlarını belə anlamır, öz hüquq və vəzifələri barədə bəzən məlumatlandırılmır və

inzibati qərarların hüquqi nəticələrini tam dərk etmədən prosesdən kənar qalırlar. Bu nöqteyi-nəzərdən, icraatda qanunla onların üzərinə qoyulmuş vəzifə və öhdəlikləri lazımi səviyyədə yerinə yetirməyən inzibati orqanlar, onların təmsalında müvafiq icraatı həyata keçirən şəxslərin hüquqi məsuliyyətinin gücləndirilməsi baxımından qanunvericilik və praktikada müəyyən dəyişikliklər aparılmalı, sanksiyalar gücləndirilməlidir.

III. Nəticə

Görülən təhlillər nəticəsində aydın olur ki, inzibati icraat zamanı vətəndaş hüquqlarının müdafiəsi hüquqi dövlət prinsiplərinin reallaşması baxımından həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Lakin inzibati praktika göstərir ki, inzibati orqanlar çox zaman vətəndaşların hüquqi savadsızlığından, prosedur qaydaları bilməməsindən və hüquqi müdafiə vasitələrindən xəbərsizliyindən istifadə edərək onları prosesdən kənar saxlayır və ya formal iştirakla kifayətlənir. Bu, hüququn mahiyyətinə və inzibati ədalət prinsipinə ziddir.

İnzibati orqanlar yalnız qərar verən deyil, həm də hüquqları tanıyan və qoruyan funksional subyekt kimi fəaliyyət göstərməlidir. Vətəndaşlara inzibati prosesə cəlb edildikləri anda onların hüquq və imkanları barədə yazılı məlumat təqdim olunmalı, izahat və əsaslandırma mexanizmləri isə inzibati icraatın ayrılmaz hissəsinə çevrilməlidir.

Hüququ pozan inzibati orqan əməkdaşları məsuliyyətə cəlb olunmalı, sanksiyalar tək cəmiyyətə inzibati yox, həm də vəzifə məsuliyyəti formasında sərtləşdirilməlidir.

Eyni zamanda inzibati hüquqa dair maarifləndirmə fəaliyyəti sistemli və davamlı şəkildə təşkil edilməli, dövlətin hüquq informasiya və izahat funksiyası institusional baza üzərində qurulmalıdır. Ümumilikdə isə inzibati orqanların fəaliyyəti daha şəffaf, hesabatlı və vətəndaş yönümlü xarakter almalı, inzibati icraat insan mərkəzli hüquq müdafiə sisteminə çevrilməlidir.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Aliyev A. Human rights. Baku, "Nurlar" Publishing and Printing Center, 2019, 352 p. (in Azerbaijani / Əliyev Ə. *İnsan hüquqları*. Bakı, "Nurlar" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2019, 352 s.).
2. Austrian Administrative Procedure Act, 2002 (in Azerbaijani / Avstriya "İnzibati icraat" *Qanunu*, 2002).
URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/531102016002/consolide> (last access: 15.05.2025).
3. Constitution of the Republic of Azerbaijan, 1995 (in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının *Konstitusiyası*, 1995).
URL: <https://e-qanun.az/framework/897> (last access: 15.05.2025).
4. Danish Administrative Procedure Act, 1985 (in Azerbaijani / Danimarka "İnzibati icraat" *Qanunu*, 1985).
URL: <https://legislationline.org/taxonomy/term/14153> (last access: 14.05.2025).
5. Mehdiyev F. Administrative law. Baku, Caucasian University Publications, 2010, 515 p. (in Azerbaijani / Mehdiyev F. *İnzibati hüquq*. Bakı, Qafqaz Universitetinin nəşrləri, 2010, 515 s.).
6. Najafgulyev R. Administrative law. Baku, "Baku" printing house, 2024, 662 p. (in Azerbaijani / Nəcəfquliyev R. *İnzibati hüquq*. Bakı, "Baku" mətbəəsi, 2024, 662 s.).
7. Sardarov V. Human and civil rights and freedoms. Baku, "Science and education" publishing house, 2016, 148 p. (in Azerbaijani / Sərdarov V. *İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqları*. Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2016, 148 s.).
8. The Law of the Republic of Azerbaijan on Administrative Proceedings, 2005 (in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının "İnzibati icraat haqqında" *Qanunu*, 2005).
URL: <https://e-qanun.az/framework/11254> (last access: 15.05.2025).

LEGAL FRAMEWORK AND PRINCIPLES OF PROTECTION OF CITIZENS' RIGHTS IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

ROYA MIRTALIBOVA¹

Abstract

This article systematically examines the existing problems related to the violation of citizens' rights within the framework of administrative proceedings carried out by administrative authorities. The primary objective of the research is to evaluate the functional effectiveness of the legal framework governing administrative procedures, particularly the right of participation, means of legal protection, and mechanisms for safeguarding citizens' rights, and to identify institutional and normative gaps through practical analysis. The article analyzes the Law of the Republic of Azerbaijan "On Administrative Proceedings" in conjunction with constitutional provisions and conducts a comparative legal analysis with the administrative procedural models of countries such as Germany, France, and Turkey. Against the background of advanced administrative legal doctrines and judicial precedents in these jurisdictions, recommendations are made to improve normative regulations and enhance practical implementation for more effective protection of citizens' rights. The scientific novelty of the study lies in the fact that it systematically addresses aspects of democratic legitimacy in administrative proceedings — such as transparency, accountability, and the right to participate — by assessing legal ambiguities and practical inconsistencies from the perspective of legal protection. The findings aim to contribute both theoretically and practically to enhancing the lawfulness of relations between administrative authorities and citizens, and to aligning administrative procedures with fundamental human rights. The theoretical significance of the research lies in its conceptualization of citizens' rights and legal protection mechanisms as integral components of administrative procedures that must serve as real guarantees of human rights. Its practical relevance stems from the development of new institutional approaches regarding the effective involvement of citizens in administrative proceedings, legal control over administrative acts, and the application of protection mechanisms in cases of rights violations.

Keywords: administrative proceedings, public law relations, legal state, representative, applicant, interested party, citizen, legitimacy, principle, legal responsibility.

ПРАВОВОЕ ЗАКРЕПЛЕНИЕ И ОСНОВЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ГРАЖДАН В АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

РОЙЯ МИРТАЛИБОВА²

Резюме

В данной статье системно исследуются существующие проблемы, связанные с нарушением прав граждан в рамках административного производства, осуществляемого административными органами. Основная цель исследования — оценить функциональную эффективность механизмов обеспечения права граждан на участие, возможностей защиты и охраны прав в правовом поле административного производства, а также выявить

¹ PhD Student in Law / Department of Constitutional Law, Baku State University / Legal Department, Baku Territorial Office No. 1 of the State Cadastre and Register of Real Estate Public Legal Entity / email: royalmiriyeva@gmail.com

² Докторант / Кафедра конституционного права Бакинского государственного университета / Юридический отдел Бакинского территориального управления №1 Государственного кадастра и реестра недвижимого имущества, публичное правовое лицо / email: royalmiriyeva@gmail.com

соответствующие институциональные и нормативные пробелы на основе практического анализа. В статье проводится анализ Закона Республики Азербайджан «Об административном производстве» в связи с конституционными нормами, а также сравнительно-правовой анализ моделей административного производства таких стран, как Германия, Франция и Турция. На фоне передовых доктрин административного права и судебных прецедентов этих государств выдвигаются рекомендации по нормативной реформе и совершенствованию практического применения с целью более эффективной защиты прав граждан. Научная новизна исследования заключается в системном рассмотрении аспектов демократической легитимности административного производства — прозрачности, подотчетности и права на участие — посредством оценки правовой неопределенности и практических несоответствий с позиции защиты прав. Результаты направлены на повышение правомерности отношений между административными органами и гражданами, а также на согласование административных процедур с принципами прав человека, что вносит как научный, так и практический вклад. Теоретическая значимость исследования состоит в комплексном выявлении концептуальных основ прав граждан и механизмов правовой защиты как реальных гарантий прав человека в рамках административного производства. Практическая значимость выражается в предложении новых институциональных подходов к реальному обеспечению прав граждан, их эффективному вовлечению в административные процессы, правовому контролю законности административных актов и применению защитных механизмов в случае нарушения прав.

Ключевые слова: административное судопроизводство, публично-правовые отношения, правовое государство, представитель, заявитель, заинтересованная сторона, гражданин, законность, принцип, юридическая ответственность.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 17.05.2025

Çapa qəbul tarixi: 17.09.2025